

Zoran Kovačević*

Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka

Socijalni darvinizam u teoriji klasične geopolitike

Apstrakt

U ovom radu prikazaćemo uticaj i zastupljenost socijalnog darvinizma kod glavnih teoretičara klasične geopolitike. Biološke analogije i metafore predstavljaju standardni rečnik kod utemeljivača klasične geopolitike od samog njenog nastanka. Pokazaćemo kako su se ideje Čarlsa Darvina i njegovih sledbenika postepeno koristile za sam nastanak geopolitike kao naučne discipline. Članak će se posebno fokusirati na razlozima koji su doveli do toga da teorija evolucije bude integrisana u nemačku geografiju 19. veka, posebno u istraživačkom radu Fridriha Racela i njegovoj formulaciji koncepta Lebensrauma. Takođe će se videti koji su autori iz oblasti klasične geopolitike isticali „rasno pitanje“ koje je proizvelo ozbiljne političke posledice u 20. veku.

Ključne reči:

socijalni darvinizam, geopolitika, država-organizam, Ravel, Kjelen, Haushofer, Makinder, Lebensraum

UVOD

Geopolitika i socijalni darvinizam bez sumnje imaju dosta zajedničkih karakteristika. Obe ove discipline spadaju u red mlađih društvenih nauka i po svojoj prirodi su funkcionalno povezane sa velikim brojem drugih naučnih disciplina. Obe ove discipline imaju isti period nastanka i obe discipline su imale svoj klimaks u naučnom i političkom smislu. Takođe, obe ove discipline nose sa sobom izvesnu negativnu konotaciju i kritike koje su im upućene i često ne sadrže potpune i verodostojne informacije o samoj njihovoj suštini. Zato ćemo na

* zorankovacevic1989@gmail.com

samom početku pružiti neke osnovne informacije o ova dva pojma, dok ćemo u daljem radu pokazati kakva je povezanost ključnih predstavnika klasične geopolitike sa najvažnijim principima socijalnog darvinizma. Rad će kao metodološku osnovu prevashodno imati analizu sadržaja primarnih i sekundarnih izvora iz opusa klasične (ali i kritičke) geopolitike, kao i analizu diskursa onog razdoblja koji se smatra krucijalnim za teoretičare klasične geopolitike.

Kada govorimo o klasičnoj (tradicionalnoj) geopolitici njen začetak pronalazimo na raskršću 19. i 20. veka, dok se geopolitika kao pojam prvi put pojavljuje u radovima švedskog naučnika Rudolfa Kjelena (*Rudolf Kjellén*). Začetnici klasične geopolitike su ujedno i začetnici geopolitike kao discipline u okviru politikologije. Pod snažnim uticajem naučnog talasa koji je dolazio iz Velike Britanije, pre svega zbog teorije evolucije Čarlsa Darvina (*Charles Darwin*), zatim Herberta Spensera (*Herbert Spencer*) i Tomasa Maltusa (*Thomas Malthus*), klasična geopolitika prvu misao rađa na teritoriji kontinentalne Evrope. Iako ne postoji precizna i usaglašena definicija geopolitike, može se reći da je geopolitika disciplina koja ističe da tlo na kome živi jedan narod i na kome je organizovana država igra presudnu ulogu u organizaciji političkog oblika društva i vođenju državne politike.¹ Suština klasične geopolitike u teorijskom smislu bila je u određivanju uticaja fizičko-geografskih činilaca na političke pojave i procese. Osnovna njena postavka je da ukoliko je neka država jače i bolje organizovana, ona po inerciji, radi samoodržanja, mora težiti uvećanju prostora kao prirodnom i nužnom odgovoru na pritisak stanovništva. Razvoj određene države je stoga i prostorna činjenica i takav trend rasta uvek dovodi do izvesne borbe za opstanak. Klasična geopolitika je, kao i realistička teorija međunarodnih odnosa, države identifikovala kao glavne subjekte međunarodne politike čije je ponašanje umnogome egoistično.² Takođe je, kao i realistička teorija međunarodnih odnosa, smatrala da su države u stalnoj, egzistencijalnoj kompeticiji koja povremeno rezultira sukobom među njima.³ Iako je geopolitika prisutna od trenutka kada se ozbiljno razmišljalo o politici uopšte⁴, Drugi svetski rat je najviše doprineo negativnom poimanju ovog pojma.⁵

¹ *Politička enciklopedija*, Savremena administracija, Beograd, 1975, str. 294.

² Zhengyu Wu, "Classical Geopolitics, Realism and the Balance of Power Theory", *Journal of Strategic Studies*, Vol. 41, no. 6, 2018, p. 791.

³ *Ibid.*

⁴ Još je Tukidid (*Thucydides*) u Istoriji Peloponeskog rata isticao važnost prirodne predodređenosti državne teritorije. Ovaj antički istoričar je, kao i mnogi teoretičari klasične geopolitike, video državu kao živo biće.

⁵ U savremenoj Nemačkoj status geopolitičke misli je ambivalentan. Sama reč *Geopolitik* se izbegava kako u zvaničnom tako i u akademskom diskursu zbog neprijatnog podsećanja na nacistički period.

Pod terminom socijalni darvinizam podrazumevamo shvatanja u političkoj teoriji i sociologiji koja inače pripadaju tzv. biološkim teorijama, a koja na osnovu nekih kategorija iz Darvinovog učenja pokušavaju objasniti razvitak ljudskog društva i neke značajne društvene pojave. Borba za opstanak, prirodna selekcija i prilagođavanje su osnovne kategorije socijalnog darvinizma.⁶ Kao glavni predstavnik socijalnog darvinizma uzima se engleski sociolog Herbert Spenser, od kojeg je sâm Darvin preuzeo pojam borbe za opstanak. Pojedini autori smatraju kako bi bilo ispravnije većinu onoga što se danas naziva socijalnim darvinizmom nazvati spenserijanizmom, jer je mnogo toga što je u biologiji, sociologiji i filozofiji pripisano Darvinu u stvari kombinacija Spenserove i Darvinove teorije. Spenser je u svome shvatanju društva kao organizma (tzv. organska teorija) isticao da se unutar i između društva vodi borba za opstanak u kojoj pobeđuju sposobniji, jači ili oni koji se uspešnije prilagođavaju. Za najekstremnijeg predstavnika socijalnog darvinizma uzima se Ludvig Gumplovic (*Ludwig Gumplowicz*) koji je smatrao da je društvena i kulturna evolucija suštinski proizvod borbi socijalnih grupa, pa je rat među narodima isto tako neminovan kao i borba za opstanak među živim bićima.⁷ Socijalni darvinizam je veoma kompleksan i heterogen skup intelektualnih pozicija i zato ne čudi što su se ovim pojmom implicitno ili eksplicitno služili mnogi koji nisu imali dodirnih tačaka, od konzervativaca do nacionalista, militarista, socijalista, pacifista, anarhista i mnogih drugih.⁸ Teorija evolucije generalno, a socijalni darvinizam posebno, izvršili su neverovatno snažan uticaj na način razmišljanja u Nemačkoj, kako na akademskom tako i na političkom planu.

FRIDRIH RACEL

Fridrih Racel (*Friedrich Ratzel*) bio je nemački geograf i etnograf, osnivač antropogeografije, „otac” političke geografije i preteča geopolitike kao naučne discipline.⁹ Ovaj teoretičar klasične geopolitike obrazovanje započinje studijama zoologije na Univerzitetu u Hajdelbergu. Njegova teorijska koncepcija se zasniva na biologističkim (tj. organicističkim) i evolucionističkim (tj. darvinističkim) osnovama, dok se u političkom smislu poprilično oseća njegov nacionalizam i

⁶ *Politička enciklopedija*, Savremena administracija, Beograd, 1975, str. 128.

⁷ Rudi Supek, *Herbert Spenser i biologizam u sociologiji*, Matica hrvatska, Zagreb, 1965, str. 78.

⁸ Antonello La Vergata, “Darwinism and the Social Sciences, 1859–1914”, *Rendiconti Lincei*, Vol. 20, 2009, p. 336.

⁹ Milimir Stepić, *Geopolitika: ideje, teorije, koncepcije*, Institut za političke studije, Beograd, 2016, str. 143.

pangermanizam.¹⁰ Racel je bio pod direktnim uticajem Čarlsa Darvina i Ernsta Hekela (*Ernst Haeckel*), iako je u pojedinim radovima bio kritički nastrojen prema određenim delovima Darvinove teorije. U svakom slučaju, činjenica je da je Racel posmatrao ljude, nacije i celokupno čovečanstvo u svetlu evolutivnih zakona.¹¹ Najznačajnije knjige u kojima objašnjava svoj fizičkogeografski determinizam i darvinizam su *Antropogeografija ili osnova primene geografije u istoriji* (1882. i 1891), *Etnologija* (1885), *Politička geografija* (1897) i druge.

Najbitniji pojam u Racelovom razumevanju (geo)politike predstavlja prostor. Racel je bio ubeđen da je svakom živom organizmu potrebna određena količina teritorije odakle crpi sredstva za održavanje.¹² On je prostor video pre svega kroz jedinstvo sa životom, tj. kao „životni prostor“ (*Lebensraum*)¹³, i ono je kod njega manje-više sinonim za čovekovo „biološko stanište“.¹⁴ *Lebensraum* je geografska površina koja je neophodna da podrži vrstu u njenoj trenutnoj veličini i načinu postojanja. Samim tim, svako povećanje ili smanjenje populacije će nužno promeniti teritorijalne potrebe te populacije, jer život ne može da se odvoji od njegovih prostornih zahteva. Funkcija tog životnog prostora je da obezbedi hranu, stanište i razmnožavanje i otuda je iskonski poriv (nagon) svakog živog organizma (čoveka, naroda, država) da zauzima prostor i da se, shodno tome, rastući bori za veći prostor i širi u nove prostore.¹⁵ Kada se organski život prvi put počeo razvijati na zemlji „brzo je uspeo da se proširi i preuzme teritoriju zemljine površine, ali kad je dostigao njene granice tok se vratio unatrag, i od tog trenutka, preko cele zemlje, život se sa životom neprestano bori za prostor“.¹⁶ Na osnovu ovakvog socijaldarvinističkog načina razmišljanja Racel identifikuje „borbu za opstanak“ (*Kampf ums Dasein*) kao „borbu za prostor“

¹⁰ Milimir Stepić, *Geopolitika: ideje, teorije, koncepcije*, nav. delo, Beograd, 2016, str. 143.

¹¹ Friedrich Ratzel, *Sein und Werden der organischen Welt*, Gebhardt und Reisland, Leipzig, 1869, pp. 478–482; Friedrich Ratzel, *Die Erde und das Leben: Eine vergleichende Erdkunde*, Bibliographisches Institut, Leipzig, 1901–1902, p. 554; Alexandros Stogiannos, *The Genesis of Geopolitics and Friedrich Ratzel*, Springer, Cham, 2017, p. 125.

¹² John A. Agnew, Katharyne Mitchell, Gerard Toal, *A Companion to Political Geography*, Wiley-Blackwell, Oxford, 2003, p. 16.

¹³ Milimir Stepić, *Geopolitika: ideje, teorije, koncepcije*, nav. delo, str. 144.

¹⁴ Christian Abrahamsson, “On the Genealogy of Lebensraum”, *Geographica Helvetica*, Vol. 68, 2013, p. 37.

¹⁵ Milimir Stepić, *Geopolitika: ideje, teorije, koncepcije*, nav. delo, str. 144.

¹⁶ John A. Agnew, Katharyne Mitchell, Gerard Toal, *A Companion to Political Geography*, op. cit., p. 17.

(*Kampf um Raum*). Borba za prostor je jednaka borbi za opstanak i za Racela ona važi i u prirodi i u međunarodnim odnosima.

Pored toga što je za Racela država osnovni predmet proučavanja političke geografije, ovaj autor smatra da ona funkcioniše isključivo u skladu sa biološkim zakonima. U jednom od svojih članaka iz 1886. godine on izlaže neke osnovne postulate državne ekspanzije, gde pokazuje da se ponašanje države temelji na večnim i univerzalnim zakonitostima. Na tragu Herberta Spensera i Oskara Hertviga (*Oscar Hertwig*), Racel razvija koncept države kao jednog vida združenog organizma.¹⁷ Država, kao i svi organizmi, prolazi kroz faze životnog razvoja (ciklusa) – mladost, zrelost i starost.¹⁸ Nedostatak prostora i negiranje „prirodnog prava“ na teritorijalni rast i razvoj dovodi državu u opasnost od samog nestanka, odnosno do njene smrti. Stoga je pravilna politika tzv. realpolitika (*realpolitik*) koja se temelji na principima širenja političkog prostora, bilo kolonizacijom bilo ratom. Pošto je država živi organizam nije je moguće uvek očuvati u postojećim granicama i taj teritorijalni imperativ postoji kod svake države u većoj ili manjoj meri. Kako su države kroz istoriju postajale sve veće raspoloživa teritorija postajala je sve ograničenija, što je dovelo do toga da su one bile primorane da se sve otvorenije i agresivnije takmiče jedna sa drugom za teritorijalnu prednost. Racel nije verovao u stalnost postojećih granica jer je smatrao da je svaki narod „živo telo“ u stalnom unutrašnjem kretanju, tj. u „prelivanju“ i širenju teritorija pod svojom kontrolom.¹⁹ Sledstveno tome, širenje jednog naroda je nailazilo na otpor susednih naroda, što se moglo uzeti kao povod za ratove koji su se vodili tokom cele istorije čovečanstva.²⁰ Jasno se i ovde vidi njegov socijalni darvinizam jer jači narod prodire i zauzima teritoriju, tj. prostor drugog naroda, a sa gubitkom tog prostora slabiji narod je osuđen na izumiranje.

U međunarodnim odnosima krajnji izraz te i takve borbe za prostor bilo je imperijalističko nadmetanje sa kraja 19. i početka 20. veka. Države koje imaju veliku teritoriju poput SAD, Rusije i Kine predodređene su da postanu velike sile, a da bi Nemačka obezbedila svoje mesto među tim silama ona se mora pridružiti trci za Lebensraum. Nemački Drugi rajh (1871–1918) je kod Racela posmatran kao biološki entitet (organizam) koji je, kao i svaki drugi organizam, imao određeni skup životnih potreba, a glavna potreba je upravo bila teritorija. Nemačka država je dodatni prostor morala potražiti spolja i na taj način je ušla u direktnu borbu sa ostalim evropskim silama koje su

¹⁷ Friedrich Ratzel, *Politische Geographie*, R. Oldenbourg, München/Leipzig, 1897, p. 8.

¹⁸ Milomir Stepić, *Geopolitika: ideje, teorije, koncepcije*, nav. delo, str. 146.

¹⁹ Filip Kovačević, *Teoretičari klasične geopolitike*, Centar za građansko obrazovanje (CGO), Podgorica, 2014, str. 32.

²⁰ *Isto*.

takođe teritorijalnu prednost potražile u neevropskom kolonijalnom području. Stoga je Ratzel, kao i mnogi teoretičari tog vremena, video prekomorske kolonijalne akvizicije kao jedino preostalo sredstvo kojim se evropske države mogu teritorijalno proširiti.²¹

Treba napomenuti da ideja *Lebensraum*a ne mora biti posmatrana samo u kontekstu nemačkog ekspanzionizma. Naime, teorija rata o *Lebensraum*u jednostavno kaže da ako pritisak velikog broja stanovništva u nekoj zemlji postanu izuzetno visoki vlast će se neminovno suočiti sa političkim i ekonomskim problemima, odnosno prirodno će se stvoriti potražnja za različitim vrstama resursa, uključujući zemljište, vodu, energiju, hranu itd. Politički lideri će samim tim pokušati da odgovore na ove pritiske širenjem svoje nacionalne teritorije na štetu suseda.²²

RUDOLF KJELLEN

Kao što je već rečeno, Rudolf Kjelen se smatra rodonačelnikom geopolitike jer je upravo on 1899. godine skovao termin geopolitika. I u njegovim razmišljanjima o politici jasno se oseća prisustvo socijalnog darvinizma, počevši od toga što definiše geopolitiku kao nauku o državi kao geografskom organizmu otelotvorenom u prostoru. Duboko povezan sa nemačkom kulturnom tradicijom, opirao se i trajno diskreditovao političke ideje liberalizma. Naročit uticaj na njega imao je biologizam Fridriha Ratzela i zato je i za njega država predmet biologističkih proučavanja.²³ U svojoj teoriji Kjelen se prvobitno poziva na naturalistički nastrojene antičke filozofe, poput Platona, koji je takođe državu video u ljudskom obliku. Ovaj autor u knjizi *Država kao životni oblik* (1916) dolazi do zaključka da su postojeća naučna istraživanja o državi površna i nepotpuna.²⁴ Kjelen je, naime, smatrao da nauka o politici državu mora tretirati kao živi organizam koji deluje u odnosu na druge države kao organizme. Kao što ćemo videti, tlo, prema ovom autoru, nije samo obična podloga na kojoj se nalazi država, već je to sama njena suština, deo državnog organizma

²¹ Friedrich Ratzel, Politisch-geographische Rückblicke, *Geographische Zeitschrift*, Vol. 4, 1898, pp. 268–274; Friedrich Ratzel, Anthropogeographie (Vol. 2), J. Engelhorn, Stuttgart, 1899, p. 191; Friedrich Ratzel, *Politische Geographie, oder die Geographie der Staaten, des Verkehrs und des Krieges*, Oldenbourg, Munich/Berlin, 1923, pp. 106–107; John A. Agnew, Katharyne Mitchell, Gerard Toal, *A Companion to Political Geography*, Wiley-Blackwell, Oxford, 2003, p. 18.

²² Greg Cashman, *What Causes War?: An Introduction to Theories of International Conflict*, Rowman & Littlefield, Lanham, 2014, p. 195.

²³ Milimir Stepić, *Geopolitika: ideje, teorije, koncepcije*, nav. delo, str. 158.

²⁴ Rudolf Kjelen, *Država kao životni oblik*, I. Đ. Đurđević, Beograd, 1923, str. 8–9.

sa kojim je vezana mnogobrojnim vezama.²⁵ Pored posmatranja države kao organizma, njegov socijalni darvinizam se najbolje prepoznaje u borbi za prostor (teritoriju) kao formi borbe za opstanak.

Kao i kod drugih teoretičara klasične geopolitike, važnost teritorije (prostora) je za Kjelena od ogromnog značaja. Teritorija je organski deo državnog bića iz kojeg ona crpi moć i bez teritorije država ne može da postoji jer države „venu i umiru” gubitkom teritorije.²⁶ Teritorija je telesni deo organizma države i samim tim pojedini delovi državnog prostora (tela/organizma) nemaju istu (geo)političku vrednost. Postojanje određenih vitalnih delova države, poput glavnih gradova i delova bogatih resursima, od krucijalnog su značaja za njen opstanak, što se najbolje pokazuje u ratnim okolnostima. Za njega, ništa bolje ne dokazuje važnost teritorije za savremene države od činjenice da one lakše podnose gubitak ljudstva, nego teritorije. „Za državu, zemlja je uvek važnija od samog naroda”, navodi Kjelen.²⁷

Država kao organizam ima svoj život i dobar deo svoje moći ona troši u borbi za opstanak.²⁸ Borba za prostor je pokretač istorije i Kjelen je ocenjuje kao prirodnu potrebu radi samoodržanja, tj. opstanka. Prema njegovim rečima: „Jakim državama, koje zauzimaju određeni prostor, upravlja kategorički politički imperativ ka proširenju teritorije, putem kolonizacije, aneksijom ili osvajanjem”.²⁹ On smatra da je stvaranje velikih država prirodan istorijski tok na šta ih ne pokreće „surovi osvajački nagon, nego prirodni, nužni porast zbog samoodržanja”.³⁰ Nacije se takođe ponašaju kao živi, biološki organizmi i svaka zdrava nacija kao primarni cilj ima samoodržanje. Nacije su u suštini prirodna bića, koje u istorijskom smislu ne žele istinu i pravdu, već „sebe i svoje”.³¹ Smrt države stoga ne nastupa samo njenim zauzimanjem od strane neke druge države ili dezintegracijom, već i drastičnim opadanjem tzv. nacionalnog osećanja.

Kjelen je, kao i Racel, analizirao tadašnju globalnu kompeticiju među većim i manjim silama i ukazao na potrebu da se manje sile, poput Nemačke, prvo moraju zalagati za autarhičnost, a potom za ekspanziju u velikom obimu

²⁵ Milomir Stepić, *Geopolitika: ideje, teorije, koncepcije*, nav. delo, str. 160.

²⁶ *Isto*.

²⁷ Christian Abrahamsson, „On the Genealogy of Lebensraum”, *Geographica Helvetica*, Vol. 68, 2013, p. 41.

²⁸ Rudolf Kjelen, *Država kao životni oblik*, I, nav. delo, str. 32.

²⁹ Christian Abrahamsson, „On the Genealogy of Lebensraum”, *Geographica Helvetica*, Vol. 68, 2013, p. 40.

³⁰ Milomir Stepić, *Geopolitika: ideje, teorije, koncepcije*, nav. delo, str. 163.

³¹ Rudolf Kjelen, *Država kao životni oblik*, I, nav. delo, str. 94.

(Lebensraum) ako žele opstati u surovom darvinističkom svetu.³² Dok je za Racela uvećanje fizičke veličine države posledica snažne nacionalne životne snage, za Rudolfa Kjelena ekspanzija je logičan ishod neizbežne borbe za moć među državama.³³

KARL HAUSHOFER

Za suštinsko razumevanje socijalnog darvinizma i ideja proisteklih iz te teorije od velikog značaja je nemačka škola geopolitike koja je *de facto* otvoreno primenila te ideje u političke svrhe. Nemačka geopolitička misao je proistekla iz njihove tradicionalne i izuzetno razvijene antropogeografske škole zasnovana na fizičko-geografskom determinizmu. Iako nesumnjivo izvedena iz evolucione biologije, nemačka geopolitika ima starije korene nego što se na prvi pogled čini. Na primer, nemački filozofi idealizma iz ranog 19. veka, poput Hegela (*Georg Wilhelm Friedrich Hegel*) i Fichtea (*Johann Gottlieb Fichte*), takođe su državu smatrali bićem ili entitetom sa sopstvenim životom.³⁴ Nemački geopolitički pravac je zato veoma brzo prihvatio Darvinovu teoriju i od samog starta bio snažno vezan za Racelovu i Kjelenovu geopolitičku i organicističku misao.

Zadatak nemačke akademske geopolitike između dva svetska rata bio je da novim generacijama usade superiorna nacionalna osećanja, veru u nemačku državu i odgovornost prema njoj, kao i svest o simbiozi naroda i prostora nove nemačke države-organizma. Time se opravdavala nemačka ekonomska, politička i vojna supremacija i naročito pravo na teritorijalnu ekspanziju kao apsolutni uslov opstanka i razvoja. Rasizam u formi krvi i tla, istican u krilatici *Blut und Boden*, često nalazimo upravo kod ovog pravca geopolitike. Nemački teoretičari geopolitike imali su za cilj da izvrše regeneraciju nemačke države na osnovu geopolitike i time pripreme plan za realizaciju nemačke dominacije.³⁵ Kao primenjena politička geografija ona je pružala praktična rešenja na koja treba da se osloni državna politika radi organizacije i proširenja vlasti u prostoru. Rodonačelnik ovakve „praktične” geopolitike bio je Karl Haushofer (*Karl Haushofer*) kao verovatno najpoznatiji nemački teoretičar geopolitike i osoba koja je imala neposredan uticaj na izgradnju nacističkog geopolitičkog projekta. Haushofer je zaista objavio mnoštvo radova tokom svoje karijere i ti

³² Holger H. Herwig, *The Demon of Geopolitics: How Karl Haushofer “Educated” Hitler and Hess*, Rowman & Littlefield, London, 2016, p. 120.

³³ John Agnew, *Making Political Geography*, Arnold, London, 2002, p. 77.

³⁴ John Agnew, *Geopolitics: Re-visioning World Politics*, Routledge, New York, 2003, p. 97.

³⁵ *Politička enciklopedija*, nav. delo, str. 295.

radovi u svojoj suštini nose u sebi jasnu crtu socijalnog darvinizma. Ovaj autor je svojim naučnim angažmanom na neki način ovekovečio Racelovu koncepciju geopolitike na međunarodne odnose.³⁶

Geopolitika je, za Haushofera, nauka zasnovana na proučavanju prirodnih pojava i zakona prirode i njene metode su, od samog njenog nastanka, metode evolucione biologije i prirodnih nauka. Geopolitika je, prema njemu, proučavala države kao organizme i neminovnu kompeticiju državnih organizama za životni prostor. Haushoferov boravak u službi vojnog atašea u Imperijalnom Japanu naučio ga je toj „praktičnoj upotrebi” socijalnog darvinizma.³⁷ Tamo je prvobitno primetio da je rat neophodan imperativ koji pokreće evoluciju i obnavlja slaba i opadajuća društva. Jedina nada za opstanak Nemačke bila je kroz ekspanziju, bilo da je to ekspanzija u pogranične oblasti ili preko okeana, baš kao što je to učinio Japan u dva navrata između 1894–1895. i 1904–1905. godine. Svaka evropska teritorijalna država ima status organizma sa sopstvenim „potrebama” i „zahtevima” i međunarodni odnosi su, prema njegovom razumevanju, samo odraz borbe za opstanak. Sudbina nacije uvek ima preimućstvo nad sudbinom pojedinca i da bi Nemačka država preživela mora osigurati svoj *Lebensraum*. To za njega nije imperijalizam, već pravo na postojanje i navodi kako su Aleksandar Veliki, Cezar, Mlečani, samuraji i englesko plemstvo pravilno shvatili da je ključ za opstanak upravo „volja za Lebensraumom”.³⁸

Iako Karl Haushofer dugo nosi stigmu jednog od ideologa nacističke partije i njenog rukovodstva, pre svega zbog povezanosti sa Rudolfom Hesom (*Rudolf Hess*), postoje indicije koje govore da je on bio kritički nastrojen prema Hitlerovoj politici i njegovoj ideologiji. Vidljive su određene razlike između nemačke geopolitike Karla Haushofera i onoga što je zastupao Adolf Hitler. Na primer, u Haushoferovoj i Racelovoj teoriji, teritorija je ta, a ne rasa, koja određuje sudbinu nacije, dok je kod Hitlera rasa važnija od same teritorije. Takođe, rasisti veruju da je sudbina unutrašnja i biološka, a ne spoljna i određena okolinom.³⁹

Bez obzira na to, ove razlike ne bi trebalo da umanje osnovu koju je Haushofer dao Hitleru i nacističkom režimu pre i posle dolaska na vlast 1933. godine. Iako nikad nije postao član Nacističke partije, Haushofer jeste promovisao nacističku ideologiju u knjizi *Nacionalsocijalistička misao u svetskoj*

³⁶ Interesantan podatak je da je ovaj kontroverzni naučnik svoju doktorsku disertaciju posvetio upravo Fridrihu Racelu.

³⁷ Holger H. Herwig, *The Demon of Geopolitics: How Karl Haushofer 'Educated' Hitler and Hess*, Rowman & Littlefield, London, 2016, p. 37.

³⁸ *Ibid.*, p. 114.

³⁹ O Tuathail Gearoid, Dalby Simon, Routledge Paul [urs.], *Uvod u geopolitiku*, Politička kultura, Zagreb, 2007, str. 40.

politici.⁴⁰ Takođe, u knjizi o granicama Haushofer je naglašavao Racelovu organsku teoriju države i koristio je kao argument za polemiku protiv Ugovora iz Versaja.⁴¹ Nakon 1945. godine on je pokušao da odbrani svoje ideje i nemačku geopolitiku pokazujući sličnosti sa teorijskom i akademskom postavkom američke geopolitike između dva rata i tokom Drugog svetskog rata. Sa druge strane, insistirao je do samog kraja na tome da su nacisti zloupotrebili geopolitiku kao nauku zarad sopstvenih političkih ciljeva.

HALFORD MAKINDER

Pre nego što se budemo dotakli uticaja socijalnog darvinizma kod Halforda Makindera (*Halford John Mackinder*), treba ukratko istaći dve stvari po kojima je ovaj engleski teoretičar geopolitike poznat. Prvo, kao najvažniju zakonitost, odnosno obrazac ponašanja koji je pronašao u svom dubokom proučavanju svetske istorije, od prvih civilizacija pa sve do početka 20. veka, Makinder ističe sukobljavanje između pomorskih i kopnenih sila.⁴² Drugo zbog čega nam je Makinder značajan jeste njegova poznata teza o večitoj važnosti Evroazije (*Heartland*) za svetsku dominaciju, sažete u nekoliko njegovih rečenica: „Ko vlada Istočnom Evropom upravlja srcem kopna. Ko vlada srcem kopna upravlja svetskim ostrvom. Ko vlada svetskim ostrvom upravlja svetom”.⁴³

Makinder je, kao i drugi teoretičari klasične geopolitike, bio strastveni čitalac Fridriha Racela i delio je njegovu organsku koncepciju države.⁴⁴ Važno je prikazati kakav je bio kontekst u kojem je ovaj teoretičar geopolitike pisao i stvarao. Pre svega, status teorije evolucije u okviru društvenih nauka u Engleskoj u to vreme, naročito na Oksfordu, bio je suštinski socijal-darvinističkog karaktera i počivao je na pretpostavci o rasnoj nejednakosti na kojoj se zasnivala Britanska imperija.⁴⁵ Za Makindera je od posebnog značaja bio britanski naturalista i darvinista Henri Mosli (*Henry Nottidge Moseley*), koji je

⁴⁰ O Tuathail Gearoid, Dalby Simon, Routledge Paul [urs.], *Uvod u geopolitiku*, Politička kultura, Zagreb, 2007, str. 40.

⁴¹ *Isto*.

⁴² Večiti sukob između tzv. telurokratskih i talasokratskih sila.

⁴³ Halford J. Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, Henry Holt and Company, New York, 1919, p. 186.

⁴⁴ Gerry Kearns, *Geopolitics and Empire: The Legacy of Halford Mackinder*, Oxford University Press, Oxford, 2009, p. 4.

⁴⁵ *Ibid.*, p. 42.

isticao ulogu geografske distribucije u Darwinovoj revoluciji.⁴⁶ Makinder se u svom proučavanju oslanjao na ideje Čarlsa Darvina iz dva razloga. Prvi razlog je kako bi razvio sopstveni pogled na geografiju, dok je drugi bio njegovo istraživačko interesovanje rasnog elementa u jednom društvu. Kada govorimo o Makinderu i njegovom socijalnom darvinizmu ispitaćemo pre svega taj rasni aspekt u njegovom istraživanju. On je u knjizi *Britanija i britanska mora* (1902) najviše pisao o ovoj temi.

Makinder je prostor video kao životnu sredinu koja tokom dugog vremenskog perioda stvara obrazac za nastanak različitih vrsta ljudskih društava, odnosno rasa i rasnih nacija.⁴⁷ Prema njegovoj biološkoj viziji, iskustvo životne sredine je oličeno kroz krv, noseći u sebi nacionalni i rasni karakter. Tokom istorije su postojale dobre i loše životne sredine u smislu da su ove dobre proizvodile „moralno” bolje rase od ovih drugih. On je hijerarhijski klasifikovao rase koje putem naslednih karakteristika usvajaju određene načine življenja. Za njega su rase superiorne ili inferiorne i one su uključene u borbu za teritoriju do samog izumiranja. Makinder je stoga celu istoriju doživljavao kao borbu između rasa i rasnih nacija i izbor koji one imaju su kompeticija, istrebljenje ili, u najmanju ruku, potpuna marginalizacija.

Rasa je bila ključna u Makinderovom promišljanju Britanskog carstva i bio je ubeđen da je Britanskom carstvu neophodno da sačuva britanski narod, odnosno anglosaksonsku rasu, u globalnoj borbi za prostor i moć. On je jasno spominjao tu vezu krvi i tla jer je verovao da je engleska ravnica prirodni region koji su Englezi dugo nastanjivali i gde su se malo mešali sa drugima. Na taj način je stvorena jedinstvena biološka zajednica i gde „unutar ove prirodne oblasti imamo englesku krv, jednu tečnost, istu kroz vekove”.⁴⁸ U tom smislu, Makinderova želja je bila da potvrdi posebnost i superiornost Engleza. On podvlači da je „engleska rasa, engleska krv vredna jer nosi određeni karakter”.⁴⁹ Prema njegovim rečima, zaštita ove engleske posebnosti zahteva društvenu reformu kod kuće, imperijalizam spolja i rasnu higijenu svuda.⁵⁰ Britanska imperija se, prema njemu, sastoji od dominiona britanskih naselja

⁴⁶ Gerry Kearns, *Geopolitics and Empire: The Legacy of Halford Mackinder*, Oxford University Press, Oxford, 2009, p. 41.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 68.

⁴⁸ Halford J. Mackinder, “The Human Habitat”, *Scottish Geographical Magazine*, Vol. 47, Issue 6, 1931, p. 326; James Duncan, Nuala C. Johnson, Richard H. Schein, *A Companion to Cultural Geography*, Wiley, Hoboken, 2008, p. 195.

⁴⁹ Halford J. Mackinder, “The English Tradition and the Empire: Some Thoughts on Lord Milner’s Credo and the Imperial Committees”, *United Empire*, Vol. 16, 1925, p. 726.

⁵⁰ Gerry Kearns, *Geopolitics and Empire: The Legacy of Halford Mackinder*, Oxford University Press, Oxford, 2009, p. 75.

i drugih mesta na kojima je „imperijalna rasa nastanjena, a koju zauzimaju veliki narodi strane krvi”.⁵¹ Raspored kopna, mora i prirodnih resursa stvorio je stratešku postavku za neizbežnu borbu među ovim diferenciranim rasama.

U knjizi *Britanija i Britanska mora* Makinder takođe tvrdi kako je „najvažnija činjenica savremene političke geografije raspon crvenih tačaka britanske dominacije na mapi sveta i položaj neprijateljskih granica”.⁵² To je, prema njegovom viđenju, kartografski izraz borbe za opstanak s početka 20. veka. Pretnja u formi ekspanzije, koja dolazi od država kontinentalne Evrope, za Makindera je bila konceptualizovana u biološkom smislu – a to je pretnja samom opstanku. U tom smislu, Makinderov darvinizam je jasan i eksplicitan u sledećoj rečenici: „Priroda je nemilosrdna i moramo izgraditi silu koja je u stanju da se izjednači sa drugim silama ili ćemo stupiti u rang država koje počivaju na patnji”.⁵³ On je smatrao da „državnici i diplomate uspevaju ili propadaju u onoj meri koliko prepoznaju neodoljivu moć ovih sila”.⁵⁴ Još jedan jasan socijaldarvinistički momenat pronalazimo u njegovom shvatanju ekonomije. Naime, kapitalizam i privatno vlasništvo su analogni prirodi jer se opravdava konkurencija i ograničenje rasta i razvoja nepodobnih.⁵⁵

Na kraju, interesantno je uočiti očigledne paralele između Herberta Spensera i Halforda Makindera. Spenser je bio jedan od onih koji je smatrao da je geografski element presudan kada se rasuđuje o evoluciji. Za Spensera, vremenska dimenzija je isticala nastanak i nestanak različitih organizama prilikom promena životne sredine, dok je raspodela u prostoru odgovorna za to da se organizmi takmiče sa drugim organizmima za resurse sa namerom proširenja u što više odgovarajućih staništa koliko je to moguće. Makinder na ovom tragu predlaže termin „geografska selekcija” za procese koji su analogni „prirodnoj selekciji”.⁵⁶ Drugim rečima, Makinder od Spensera pozajmljuje vremenski koncept u formi istorije, prostorni koncept u formi životne sredine i koncept organizma u formi rase, koje onda zajedno primenjuje na sopstveno viđenje međunarodnih odnosa.⁵⁷

⁵¹ Halford J. Mackinder, “Man-Power as a Measure of National and Imperial Strength”, *National and English Review*, Vol. 45, 1905, p. 137.

⁵² Halford J. Mackinder, *Britain and the British Seas*, William Heinemann, London, 1902, p. 343.

⁵³ Halford J. Mackinder, “Man-Power as a Measure of National and Imperial Strength”, *National and English Review*, 15 (1905), p. 143.

⁵⁴ Gerry Kearns, *Geopolitics and Empire: The Legacy of Halford Mackinder*, op. cit., p. 90.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 89.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 71.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 64.

ALFRED T. MAHAN

Alfred Tajer Mahan (*Alfred Thayer Mahan*) verovatno predstavlja najpoznatijeg američkog teoretičara geopolitike. On se smatra rodonačelnikom pomorske geostrategije i promoterom pomorske moći u međunarodnoj politici. Njegova naučna karijera je bila veoma uspešna, a bio je uspešan i kao pomorski oficir koji je imao komunikaciju sa nekoliko američkih predsednika. Njegova promišljanja o geopolitici su više usmerena na praktična pitanja i stavljena su u službu američkih nacionalnih interesa.

I za ovog teoretičara klasične geopolitike možemo reći da je u određenim stavovima bio socijalni darvinista.⁵⁸ Iako je njegovo kapitalno delo *Uticao pomorske moći na istoriju 1660–1783* jedan sveobuhvatni prikaz važnosti pomorske moći u međunarodnoj politici, prva poglavlja daju nam konturu njegove političke filozofije. Naime, u Mahanovoj doktrini implicitno pronalazimo poznatu socijaldarvinističku ideju o tome kako se sve države, narodi i rase nalaze u konstantnoj borbi za opstanak gde samo najsposobniji i najagresivniji preživljavaju.⁵⁹ Takav stav Mahan ponavlja i u knjizi *Problem Azije*, gde napominje da je prvi zakon država (kao i čoveka) opstanak, odnosno samoodržanje.⁶⁰ Države se bore iznad svega za sopstveni opstanak jer su one u najvećoj meri sebične i samožive.⁶¹ Pošto svaka država pokušava da izvuče što je moguće više iz ograničenih resursa planete, to dovodi do toga da one neminovno budu „zaključane” u borbi sa drugim državama za elementarne stvari koje su neophodne za život. Ti prirodni zakoni selekcije u međunarodnoj politici rezultiraju u nejednakostima u broju stanovnika, bogatstvu i mogućnostima, što dovodi do ekonomskog nezadovoljstva i sukobljavanja. Svet se stoga zasniva na borbi i nepredvidljivosti, tj. svuda se nalazi borba i trka za život.⁶² Sledstveno tome, države su u međunarodnoj areni većito sukobljene i nalaze se uvek jedna nasuprot drugoj, dok je odnos među svetskim silama okarakterisan dubokim i zloslutnim stanjem nemira. Ulozi u ovoj borbi su izuzetno

⁵⁸ O Tuathail Gearoid, *Critical Geopolitics*, Routledge, London, 2005, p. 30.

⁵⁹ O Tuathail Gearoid, Dalby Simon, Routledge Paul [urs.], *Uvod u geopolitiku*, nav. delo, str. 36.

⁶⁰ Alfred Thayer Mahan, *The Problem of Asia: Its Effect upon International Politics*, Transaction Publishers, New Jersey, 2003, p. 70.

⁶¹ Thomas F. X. Varacalli, “National Interest and Moral Responsibility in the Political Thought of Admiral Alfred Thayer Mahan”, *Naval War College Review*, Vol. 69, no. 2, 2016, p. 109.

⁶² Alfred Thayer Mahan, *The Interest of America in Sea Power, Present and Future*, Little, Brown and company, Boston, 1897, p. 18.

veliki i sposobnost države da se uspešno takmiči, prema Mahanu, od suštinske je važnosti.⁶³

Rat kod Mahana zato predstavlja jedan prirodan fenomen koji je usko povezan sa odnosom snaga na međunarodnoj sceni.⁶⁴ Jedino snažne države mogu uspešno da se održe u toj stalnoj borbi, a snaga se uvek meri u odnosu na vojnu snagu. Ono što u budućnosti čeka ljude nije iluzija o univerzalnoj harmoniji ili miru, već realnost stalne kompeticije i sukobljavanja među državama. Pokušaji da se eliminiše nasilje iz međunarodnih odnosa nisu nikada bili plodotvorni jer čovekova sebičnost dovodi do trajnog sukoba. Iako je smatrao da je darvinizam koristan u karakterizaciji međunarodnih okolnosti, Alfred Mahan taj pojam nije koristio da zagovara neki vid imperijalizma. Ovaj teoretičar je suštinski strahovao i upozoravao da bi Sjedinjene Države mogle biti uvučene u pomenutu kompeticiju sa evropskim državama za osvajanje prekomorskih teritorija. On je na neki način bio zastupnik svojevrsnog saveza kapitalizma i vojne ekspanzije u cilju državnog prosperiteta i akumulacije moći, sagledavajući međunarodne odnose u osnovi kao darvinističku borbu za prednost i opstanak, u kojoj je ključni element bila sila, bilo direktno, ratom, ili indirektno, ekonomskom konkurencijom.⁶⁵

ZAKLJUČAK

Iako je možda preterano reći da geopolitika ne bi postojala da nije bilo Čarlsa Darvina i njegovih pristalica, neosporna je činjenica da je talas takvih ideja igrao značajnu ulogu kod onih koji se danas obeležavaju kao rodonačelnici ove discipline. Kao što smo na samom početku naveli, ideja države kao organizma nije nova i koren vuče iz antičke grčke filozofije koja je analognim rezonovanjem naglašavala biološku karakteristiku države, odnosno posmatranje države kao da je osoba ili biološka jedinka određene vrste.⁶⁶ Nemačka geopolitička tradicija je koristila organsku metaforu u odnosu na državu, legitimišući na taj način njen rast i širenje kao nešto „prirodno” i samim tim

⁶³ Charles D. Tarlton, “The Styles of American International Thought: Mahan, Bryan, and Lippmann”, *World Politics*, Vol. 17, no. 4, 1965, p. 587.

⁶⁴ Alfred Thayer Mahan, *The Interest of America in International Conditions*, Sampson Low, Marston & Co, London, 1910, p. 89.

⁶⁵ Jonathan R. Dull, “Mahan, Sea Power, and the War for American Independence”, *The International History Review*, Vol. 10, no. 1, 1988, pp. 59–60.

⁶⁶ John Agnew, *Geopolitics: Re-visioning World Politics*, Routledge, New York, 2003, p. 68.

neizbežno. Nemački predstavnici geopolitike su daleko istaknutije koristili ovu metaforu od svojih kolega u Velikoj Britaniji (Makinder) i SAD (Mahan).⁶⁷

Nesumnjivo važan događaj koji je do izvesne mere oblikovao nemačku geografsku misao tokom druge polovine 19. veka upravo je bilo objavljivanje knjige Čarlsa Darvina *Poreklo vrsta*.⁶⁸ Treba skrenuti pažnju na jedan bitan uslov koji je doveo do nemačkog brzog i lakog prihvatanja Darwinove teorije i integraciju iste u nemačku geografsku i geopolitičku misao. Naime, prodor Darwinove teorije u Nemačkoj se mora shvatiti u odnosu na kolonijalni projekat Drugog rajha, tj. verovanje njene elite da je ona zaostala u kolonijalnoj trci. Taj kolonijalni projekat je zamišljen kao odgovor na ekonomske i demografske izazove sa kojima se Nemačka suočavala i naglasak pojedinih Darwinovih otkrića poslužio je kao naučno objašnjenje za potrebu kolonijalne ekspanzije. Sa druge strane, kontekst međunarodne politike s kraja 19. i početka 20. veka i sve veća napetost država Evrope koje se spremaju za borbu postajala je sve očiglednija. Divergentni interesi nacionalnih država koje se nalaze u svojevrsnoj areni i gde određena dobit jedne države znači ništa drugo nego gubitak druge države, prirodno je pogodovala promociji socijalnog darvinizma u evropskim naučnim, ali i političkim krugovima. Takva klima je navela socijalne darviniste da državu identifikuju kao antropološku jedinicu koja je ekvivalentna prirodnom organizmu, dok je međunarodna politika prikazana kao džungla konkurentskih državnih organizama koji se bore za goli opstanak.⁶⁹ Iz tih razloga se za Prvi svetski rat (1914–1918) naročito govorilo da je imao socijaldarvinističku pozadinu.⁷⁰

Fridrih Racel je bio jedan od prvih koji je u savremene okvire preneo jedno takvo naturalističko posmatranje države i politike. Politika je za njega, kao i sam život, u neprestanom kretanju, izazvana spoljašnjim stimulacijama, dok je porast broja stanovništva jasan indikator jedne zdrave i vitalne nacije-države koja mora da se širi. Ekspanzija je za Racela uvek povezana sa rastom populacije i tzv. metaboličkim potrebama – kao i kod samih organizama. Koncept kontinuiranog širenja bio je za njega veoma važan prilikom formiranja velikih sila i pored toga što time nipodaštava postojanje malih država, naglašavajući da one predstavljaju devijantni izuzetak od pravila rasta država. Male države se prihvataju samo kao trenutna realnost odnosa političke moći u

⁶⁷ Stefano Guzzini, *The Return of Geopolitics in Europe?*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012, p. 22.

⁶⁸ Interesantan podatak jeste da je ova knjiga u nemačkom prevodu objavljena 1860. godine, samo nekoliko meseci nakon što je originalna knjiga objavljena.

⁶⁹ Mark Bassin, "Imperialism and the Nation State in Friedrich Ratzel's Political Geography", *Progress in Human Geography*, Vol. 11, no. 4, 1987, p. 476.

⁷⁰ John Keiger, "Thinking The Causes of World War I", *Horizons*, Issue 1, 2014, pp. 57–58.

Evropi, ali ukoliko se taj odnos promeni u korist Nemačke one će kao suvereni politički entiteti biti prirodno eliminisani.⁷¹ U tom smislu, od kraja 19. do sredine 20. veka, primetan je kontinuitet gotovo identičnog načina razmišljanja kod nemačkih teoretičara geopolitike. Karl Haushofer i njegovi prethodnici su delili nekoliko ključnih zajedničkih principa. Prvo, države su posmatrali kao glavne subjekte međunarodnih odnosa i prikazivali ih kao „žive organizme” sa „biološkim potrebama”.⁷² Bili su ekstremni nacionalisti, kolonijalisti i imperijalisti. Svet je za njih bio podeljen između velikih imperijalnih sila i kolonizovanih teritorija (današnji tzv. Globalni jug) na koje su te sile projektovale svoju moć. Verovali su u rase i rasna svojstva i videli su jedan anarhični svet kome je bila potrebna obnova u smislu reda i stabilnosti.

Engleski pravac geopolitike je takođe bio pod izuzetnim uticajem lekcija iz evolucione biologije. S obzirom na to koliko je teorija evolucije u to vreme bila isprepletena sa imperijalnom ideologijom, antiimperijalistički argumenti su se morali boriti ne samo sa dominantnim pogledima na Britansko carstvo, već i sa preovladavajućim diskursom razumevanja samoga života. Halford Makinder je, sledeći takav trend, Darwinovu teoriju shvatio kao neminovnost neprekidne borbe, pritom koristeći vojno i strateško razumevanje prostora kako bi proizveo sopstvenu geopolitičku misao koja bi služila procvatu Britanskog carstva. Kada je govorio o svetskim silama, Makinder ih je opisivao kao „svetske organizme” koje se neprestano bore za svoje mesto u globalnoj preraspodeli moći.⁷³ Pitanje rase je, kao što smo pokazali, naročito zastupljeno kod ovog teoretičara klasične geopolitike. On se i u svom najpoznatijem članku *Geografski stožer istorije* iz 1904. godine na naučnoj osnovi poziva na engleskog istoričara i političara Edvarda Frimana (*Edward Augustus Freeman*), koji je bio otvoreni rasista.⁷⁴

Što se tiče današnje uloge socijalnog darvinizma u geopolitici ono je na neki način gotovo u potpunosti marginalizovano pod uticajem savremenih analiza iz ove oblasti. Socijalni darvinizam u geopolitici se uzima kao stvar prošlosti i kao teorija nema bitno mesto u ključnim geopolitičkim publikacijama. Ideja o državama kao živim organizmima je nakon Drugog svetskog rata postala sve manje izražena i već je neoklasična geopolitika, koja je nastala tokom Hladnog rata, odbacila organsko shvatanje države i geografski determinizam. Sa druge strane, određeni postulati socijalnog darvinizma kao da će

⁷¹ Takva politika je našla svoje uporište tridesetak godina nakon Racelove smrti kada su nacisti došli na vlast i započeli realizaciju ideja o nasilnoj asimilaciji malih država u jednu veliku.

⁷² Holger H. Herwig, *The Demon of Geopolitics: How Karl Haushofer 'Educated' Hitler and Hess*, op. cit., p. 97.

⁷³ O Tuathail Gearoid, *Critical Geopolitics*, op. cit., p. 71.

⁷⁴ Friman je, recimo, Afro-Amerikance okarakterisao kao „velike crne majmune”.

imati većitu primenu zbog same prirode međunarodnih odnosa. Borba za opstanak država na međunarodnoj sceni je jedna od njih, dok smo isto tako svedoci koliko je rasno pitanje i dalje aktuelno u političkom diskursu. U svakom slučaju, svako ko se ozbiljnije bude bavio ranim počecima geopolitike neće moći ignorisati činjenicu da je socijalni darvinizam činio njen sastavni deo.

BIBLIOGRAFIJA

- [1] Agnew, A. John, Mitchell Katharyne and Toal Gerard, *A Companion to Political Geography*, Wiley-Blackwell, Oxford, 2003.
- [2] Agnew, John, *Making Political Geography*, Arnold, London, 2002.
- [3] Agnew, John, *Geopolitics: Re-visioning World Politics*, Routledge, New York, 2003.
- [4] Abrahamsson, Christian, "On the Genealogy of Lebensraum", *Geographica Helvetica*, Vol. 68, 2013, pp. 37–44.
- [5] Bassin, Mark, "Imperialism and the Nation State in Friedrich Ratzel's Political Geography", *Progress in Human Geography*, Vol. 11, no. 4, 1987, pp. 473–495.
- [6] Cashman, Greg, *What Causes War?: An Introduction to Theories of International Conflict*, Rowman & Littlefield, Lanham, 2014.
- [7] Duncan, James, Nuala C. Johnson and Richard H. Schein, *A Companion to Cultural Geography*, Wiley, Hoboken, 2008.
- [8] Dull, Jonathan R., "Mahan, Sea Power, and the War for American Independence", *The International History Review*, Vol. 10, no. 1, 1988, pp. 59–67.
- [9] Gearoid, Tuathail O., Simon Dalby and Paul Routledge [urs.], *Uvod u geopolitiku, Politička kultura*, Zagreb, 2007.
- [10] Gearoid, Tuathail O., *Critical Geopolitics*, Routledge, London, 2005.
- [11] Guzzini, Stefano, *The Return of Geopolitics in Europe?*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.
- [12] Herwig, Holger H., *The Demon of Geopolitics: How Karl Haushofer "Educated" Hitler and Hess*, Rowman & Littlefield, London, 2016.
- [13] Haslam, Jonathan, *No Virtue Like Necessity: Realist Thought in International Relations since Machiavelli*, Yale University Press, New Haven and London, 2002.
- [14] Kovačević, Filip, *Teoretičari klasične geopolitike*, Centar za građansko obrazovanje (CGO), Podgorica, 2014.
- [15] Kjelen, Rudolf, *Država kao životni oblik*, I. Đ. Đurđević, Beograd, 1923.
- [16] Kearns, Gerry, *Geopolitics and Empire: The Legacy of Halford Mackinder*, Oxford University Press, Oxford, 2009.
- [17] Keiger, John, "Thinking The Causes of World War I", *Horizons*, Issue 1, 2014, pp. 52–63.

- [18] La Vergata, Antonello, "Darwinism and the Social Sciences, 1859–1914", *Rendiconti Lincei*, Vol. 20, 2009, pp. 333–343.
- [19] Mackinder, J. Halford, *Democratic Ideals and Reality*, Henry Holt and Company, New York, 1919.
- [20] Mackinder, J. Halford, "The Human Habitat", *Scottish Geographical Magazine*, Vol. 47, Issue 6, 1931, pp. 321–335.
- [21] Mackinder, J. Halford, *Britain and the British Seas*, William Heinemann, London, 1902.
- [22] Mackinder, J. Halford, "Man-Power as a Measure of National and Imperial Strength", *National and English Review*, Vol 45, 1905, pp. 136–145.
- [23] Mackinder, J. Halford, "The English Tradition and the Empire: Some Thoughts on Lord Milner's Credo and the Imperial Committees", *United Empire*, Vol. 16, 1925, p. 726.
- [24] Mahan, T. Alfred, *The Interest of America in Sea Power, Present and Future*, Little, Brown and company, Boston, 1897.
- [25] Mahan, T. Alfred, *The Interest of America in International Conditions*, Sampson Low, Marston & Co, London, 1910.
- [26] Mahan, T. Alfred, *The Problem of Asia: Its Effect upon International Politics*, Transaction Publishers, New Jersey, 2003.
- [27] *Politička enciklopedija*, Savremena administracija, Beograd, 1975.
- [28] Ratzel, Friedrich, *Sein und Werden der organischen Welt*, Gebhardt und Reisland, Leipzig, 1869.
- [29] Ratzel, Friedrich, *Die Erde und das Leben: Eine vergleichende Erdkunde*, Bibliographisches Institut, Leipzig, 1901–1902.
- [30] Ratzel, Friedrich, *Politische Geographie*, R. Oldenbourg, München/Leipzig, 1897.
- [31] Ratzel, Friedrich, "Politisch-geographische Rückblicke", *Geographische Zeitschrift*, Vol. 4, 1898, pp. 268–274.
- [32] Ratzel, Friedrich, *Anthropogeographie (Vol. 2)*, J. Engelhorn, Stuttgart, 1899, p. 191.
- [33] Ratzel, Friedrich, *Politische Geographie, oder die Geographie der Staaten, des Verkehrs und des Krieges*, Oldenbourg, Munich/Berlin, 1923.
- [34] Stepić, Milomir, *Geopolitika: ideje, teorije, koncepcije*, Institut za političke studije, Beograd, 2016.
- [35] Stogiannos, Alexandros, *The Genesis of Geopolitics and Friedrich Ratzel*, Springer, Cham, 2017.
- [36] Supek, Rudi, *Herbert Spenser i biologizam u sociologiji*, Matica hrvatska, Zagreb, 1965.
- [37] Tarlton, Charles D., "The Styles of American International Thought: Mahan, Bryan, and Lippmann", *World Politics*, Vol. 17, no. 4, 1965, pp. 584–614.
- [38] Varacalli, Thomas F. X., "National Interest and Moral Responsibility in the Political Thought of Admiral Alfred Thayer Mahan", *Naval War College Review*, Vol. 69, no. 2, 2016, pp. 108–127.

- [39] Wu, Zhengyu, "Classical Geopolitics, Realism and the Balance of Power Theory", *Journal of Strategic Studies*, Vol. 41, no. 6, 2018, pp. 786–823.

Zoran Kovačević

SOCIAL DARWINISM IN THE THEORY OF CLASSICAL GEOPOLITICS

Abstract

In this paper we will show the presence and the influence of Social Darwinism in the works of the most influential thinkers of classical geopolitics. Biological analogies and metaphors have been regular vocabulary in the works of the founders of classical geopolitics from the very beginning. We will see how the ideas of Charles Darwin and his followers were gradually used for the emergence of geopolitics as a scientific discipline. This paper will focus in particular on how the theory of evolution was introduced into German geography, especially in the works of Friedrich Ratzel and his formulation of Lebensraum concept. The article will also reveal which authors in the field of classical geopolitics emphasized the "question of race" that caused serious political consequences in the 20th century.

Key words:

Social Darwinism, Geopolitics, Organic theory, Ratzel, Kjellén, Haushofer, Mackinder, Lebensraum.